

ANADOLU SAHASI MASALLARINDA KAHRAMANIN DOĞUMU VE KAHRAMAN OLMA SÜRECİ*

Rabia Gökçen KAYABAŞI**

Öz

Tüm anlatı türlerinde olduğu gibi masalarda da işlenen olaylar kahraman veya kahramanlar etrafında gelişmektedir. Masal kahramanları karakteristik ve gerçeküstü özellikler göstermesi yönüyle ayırt edicidir. Kahramanların temsil ettiği tipler, bazen fertlerin ya da toplumun özlediği, hayalinde canlandırdığı tipler bazen de benimseyemediği ya da kabullenemediği tiplerdir. Bu çalışmada Anadolu sahası masalarda yer alan kahramanın nasıl doğduğu, kahraman olmak için ne gibi aşamalardan geçtiği üzerinde durularak “masal kahramanı” ile gerçek hayattaki “birey” arasındaki farklılıklar ortaya konulacaktır. Masalarda kahramanın doğumu bazen masalın içinde olmakta bazen de kahraman, masalın içinde başlangıçtan itibaren var olmaktadır. Kahramanın doğum anında veya sonrasında kazandığı olağanüstü özellikler, Hz. Hızır, yardımcı ihtiyarlar ya da periler tarafından verilmektedir. Onlara güç veren bu yardımcıların dışında, önlerine engel olarak çıkarak, bir süre kahramanın ve yakınlarının sıkıntıya düşmesine sebep olan fakat sonunda cezalandırılan düşmanlar da vardır. Ancak olağanüstü bir şekilde doğan kahraman benliğini yok ederek kendini gerçekleştirmek üzere yola çıkmakta, devlerle, cinlerle, kötülerle savaşarak yani türlü mücadelelerde bulunarak macerasını tamamlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Masal, masal kahramanı, Anadolu sahası masalları, masalarda kahramanın doğumu, masal kahramanının mücadelesi, Hz. Hızır

BIRTH OF A HEROES AND THE PROCESS OF BEING A HERO IN THE ANATOLIAN COURSE TALES

Abstract

As with all narrative forms, the events processed in the tale develop around the hero or heroine. Tale heroes are distinctive in terms of their characteristics and surreal features. The characters represented by the heroes are sometimes missed and imagined by individuals and society, and are also sometimes not adopted or accepted. In this study, the differences between the “Fairy tale hero” and real-life “individual” will be presented with emphasis on how the heroes emerged in the field of Anatolian tale and what phases they have gone through to become a hero. Outstanding features that the hero won at birth or later are given by St. Hızır, assistant elders or fairies. The birth of a hero in the tale is sometimes in the fairy tale and sometimes the hero is found in

* Makalenin Geliş Tarihi: 14.02.2016 , Kabul Tarihi: 18.04.2016

** Yrd. Doç. Dr., Aksaray üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitim Bölümü, Aksaray/Türkiye, rabiagokcen@hotmail.com

DOI: 10.12973/hbvd.79.206

the tale from the beginning. Apart from these assistants who give them power, there are also enemies causing trouble against the heroes and their relatives for a while as an obstacle in front of them but in the end they were punished. But the hero, born in an extraordinary way, gets off in order to realize himself by destroying the ego and completing the adventure by fighting against the giants, demons and evil.

Keywords: Tale, tale hero, Anatolian course tales, the birth of a hero in the tale, struggles of tale hero, St. Hızır

1. Giriş

Tüm anlatı türlerinde olduğu gibi masallarda da işlenen olaylar kahraman veya kahramanlar etrafında gelişmektedir. Masal kahramanları karakteristik ve gerçeküstü özellikler gösterir. Kahramanların temsil ettiği tipler, bazen fertlerin ya da toplumun özlediği, hayalinde canlandırdığı tipler bazen de benimseyemediği ya da kabullenemediği tiplerdir. Kısacası masal kahramanları ve temsil ettiği tipler toplumun hafızasındaki kişilerin dışı yansımasıdır. Bu çalışmada Anadolu sahası masallarında yer alan kahramanın bütün macerası yani nasıl doğduğu, kahraman olmak için ne gibi aşamalardan geçtiği üzerinde durularak “masal kahramanı” ile gerçek hayat-taki “birey” arasındaki farklılıklar ortaya konulacaktır.

2. Kahramanın Doğumu ve Olağanüstülükler

İnsan yaşamının başlangıcı olarak kabul edilen doğum, insanın hayata ikinci adımını attığı evlilik ve geri atılamayacak son adımı olarak görülen ölüm insan hayatının geçiş evreleridir. “Toplumun yaşamında oldukça önemli bir yer kaplayan geçiş ayinleri denen şeyler (doğum, ad verme, ergenlik, evlilik, ölüm vb. ayinleri), zihnin geride bırakılan aşamanın alışkanlıklarından, bağlarından ve yaşam düzenlerinden kesin biçimde koparıldığı, biçimsel ve genellikle oldukça şiddetli kesip biçme alıştırmalarıyla öne çıkar. Daha sonra yaşam macerası yeni durumun biçimlerine ve uygun hislerine katılmak üzere tasarlanmış ayinlerin uygulandığı kısa ya da uzun kapanma dönemi gelir, böylece sonunda normal dünyaya dönme zamanı geldiğinde, erginlenen, yeniden doğmuş kadar iyi olacaktır” (Campbell, 2000: 20- 21). Bu nedenle masal kahramanı evden ayrılarak kendini gerçekleştirmek için çıkacağı yola ilk adımını atmış olur.

“Bir çocuğun, yetişkin bir birey olarak toplum içindeki varlığını ispatlama sürecinin büyük bir kısmı, söz konusu geçiş evrelerinde gösterdiği başarıyla doğru orantılıdır” (Özünel, 2006: 108). Yalnız masal kahramanı bu başarıları karşısına çıkan ve aşılması gereken bir engel olarak görür ve yoluna devam eder.

Masal kahramanının önemini vurgulamak için doğum, gelenek tarafından kurgulanarak doğaüstü bir gücün yardımı ile gerçekleştirilir. Anadolu sahası masallarında insanlar, çocuk sahibi olabilmek için Allah’tan ve Allah’ın manevi destek-

çileri (Hz. Hızır, derviş, evliya, aksakallı ihtiyar vb.) tarafından verildiğine inanırlar. “Yüzyıllardır yaşayan bir kült olan Hızır inancı, halk kültürümüzün kaynaklarını araştıranlar için çeşitli ipuçları vermektedir. Hızır’ın halk inançları içerisinde en canlı ve meşhur fenomen, Hz. Muhammed ve Hz. Ali’den sonra en çok takdis edilen şahsiyet olduğunu söylemek mümkündür. Türk halk inancı Hızır’ı peygamber olarak kabul etmekle birlikte (Hızır Nebi, Hızır a.s.), gösterdiği özellikler, bir peygamber imgesinden farklı olarak aramızda sürekli olarak yaşayan bir veli profili çizmektedir” (Dögüş, 2015: 78).

Hızır masallarda kahramanın hamisidir ve ona dua edip, dileklerinin gerçekleşmesini sağlar. Kahramanın en ümitsiz zamanlarında yardımına koşup duruma göre bazen ölümden kurtarır, bazen de ona yenilmezlik kazandırır. İsteddiği yere zamanında ulaşamayacağını düşündüğü anlarda, kahramanı istediği yere anında götürür. Hızır masallarda kahramana hem iyilikler yapmakta, hem de kahramanın düşmanlarına çeşitli cezalar vererek, ona yardımcı olmaktadır. Hızır’ın bu işlevlerinin bazı masallarda adı tam olarak belirtilmeyen başka kişilere, örneğin dervişlere verildiği görülmektedir (Ocak, 2006: 203-204)

Çocuğu olmayan karı kocalar, çocuk sahibi olabilmek için bazı çareler ararlar. Bazen bu imkân, karı-kocanın ayağına da gelir. Hz. Hızır veya bir derviş bir elma getirir. Bu elmayı yiyen karı-kocalar çocuk sahibi olurlar. Şimşek, elmanın meyve olarak tüketilmesi dışında hayatın her döneminde bereketin, çoğalmanın, verimliliğin, gençliğin, güzelliğin sağlığın, inancın vs. sembolü olarak da yer aldığını belirtmektedir (Şimşek, 2008: 203). Farklı zamanlarda, değişik coğrafyalarda kutsallığını devam ettiren Hz. Hızır’ın, bir dervişin ya da aksakallı bir ihtiyarın verdiği elma ile çocuk sahibi olma motifi, Türk masallarında olduğu gibi diğer anlatılarda da oldukça yaygındır.

Manas destanında, Yakup Han oğlu Manas’ın doğumundan önce bir süre çocuğu olmayınca, “Bu Çırcı’yı alalı on dört yıl oldu bir çocuk koklayamadım öpemedim. Bu hatun mezarlı yerleri ziyaret etmiyor, elmalı yerlerde yuvarlanmıyor, kutlu pınarlar yanında gecelemiyor.” diyerek (İnan, 2000: 168) çocuğunun olmamasını hanımının elmalı, kutlu yerlerde yuvarlanmamasına bağlamaktadır. “Birçok destan, halk hikâyesi ve masalda Hz. Hızır (pir, derviş, veli) tarafından verilen elma “zürriyet motifi” olarak değerlendirilir ve neslin devamını sağlar” (Cemiloğlu, 1995: 178-179). Elma vererek soyun devamını sağlayan derviş, Hz. Hızır, dede, evliya vb. aynı zamanda yeni doğan çocuğa ya olağanüstü güçler verir ya da doğumlarından sonra karşılaştıkları güç olaylarda ortaya çıkarak onlara yardımcı olur.

Tasa Kuşu, Nar Tanesi, Melikşah, Serencam (Seyidoğlu, 2006), *Mayıl ile Âb-ı Güneş* (Şimşek, 1990), *Ne İdim Ne Oldum Ne Olacağım* (Sakaoğlu, 2002), *İlik Sultan* (Boratav, 2009), *Sebilci Güzeli* (Dağı, 2008) *Şah İsmail* (Günay, 1975) vb. masallar-

da bu motif geçmektedir. Balıkesir yöresinde anlatılan Şah İsmail masalında çocuğu olmayan padişahla karısı atlarına binip kırlara gezmeye çıkarlar. Orada bir söğüt dibinde namaz kırlarlar. Sonrasında karşlarına çıkan derviş, padişaha bir elma verir. Elmanın içini karısının, kabuklarını ise tayının yemesi gerektiğini söyler. Dervişin dediğini yapan padişahın bir çocuğu olur (Kumartaşlıoğlu, 2006: 276). Masallarda çocuğu olmayan kişi genellikle bir bey veya bir padişahtır. *Sefa ile Cefa* masalında olduğu gibi bazen de padişah ile vezirin ikisinin de çocuğu yoktur. Hz. Hızır'ın verdiği elmayı eşleriyle beraber yerler ve her birinin bir oğlu olur (Doğan, 2006: 274).

Günay, Hızır ve derviş figürünün doğrudan doğruya islamileşmiş telakki ve geleneklerden kaynaklandığını, halk inançlarında yaşadığı hâliyle masallara girdiğini belirtmekte ve bu şahsiyetlerin hayali karakterler olmadıklarını vurgulamaktadır (1983: 24). Hızır'ın Türk halk inançlarına göre ölmezlik sırrına eren, derviş gibi Tanrı'nın yeryüzündeki güçlü ve yardımsever elçisi konumunda olan, bunalan masal kahramanlarını sıkıntıdan kurtararak gitmek istedikleri yere bir anda ulaştırdığı bilinmektedir (Günay, 1998: 435).

Kahramanlar masallarda her zaman Hızır'ın veya dervişin yardımı ile doğmamaktadırlar. Doğuştan olağanüstü özelliklere sahip kahramanlara da pek çok masalda rastlanmaktadır. *Bir Yüzü Altın, Bir Yüzü Gümüş Oğlan* masalında da çocuğu olmayan kadın dilencinin verdiği elmayı yediği vakit yüzünün bir yarısı gümüş, diğer yarısı altın olan kahraman çocuğu doğurur (Aslan, 1994: 303). *Üç Bacı* masalında, evin küçük kızının doğurduğu çocukların saçlarının yarısı gümüş, yarısı da altındır. *Peri Padişahının Oğlu* masalında, padişahın oğlu karnında bir anahtarla dünyaya gelir (Şimşek, 1990). *Altın Perçemli Oğlan, Sırma Saçlı Kız* masalında padişahın hanımının doğurduğu kızın sırma, oğlanın da perçemi altındır (Aslan, 1994). Bu durum sırma saçlı, badem gözlü güzel benzetmesinin kaynağının masallar olabileceğini de düşündürmektedir.

Dua etmek sureti ile çocuk sahibi olma motifi de masallarda oldukça yaygındır. Derviş, çocukları olmayan karı-kocaya üzerinde dua yazılı bir kâğıt verir, bu kâğıdı suya atıp içmelerini ister. Dervişin söylediklerini yerine getiren karı-kocanın çocukları olur. *Üç Nar* (Günay, 1975: 425) masalında da aynı motife rastlanmaktadır. *Mercimek Çocuk* masalında çocuğu olmayan karı-koca hocaya giderler, hoca onlara hem ilaç yapar, hem de dua okur ve onların çocukları olur (Alptekin, 2002: 382). Bu masalda olduğu gibi günümüzde de çocuk sahibi olamayan insanlar hocalara gidip muska yaptırılmaktadırlar.

Çocuksuzluk sadece masallarda değil Semavi dinlerde de görülmektedir. Çocuğu olmayan Hz. İbrahim'in Allah'a dua ederek bir çocuk istemesi ile bir erkek çocuğunun olması ve sonrasında Allah'a inanıyorsa oğlu İsmail'i kurban etmesi gerektiğinin söylenmesi şeklindedir. Bu durum Hz. İbrahim için bir imtihan olmakla

beraber, oğlu İsmail'i kurban etmeye hazırlanırken Allah'ın, oğlunun yerine kurban etmesi için koç göndermesi de imtihanı başarmasıdır. Bu motifle Türk destan geleneği içerisinde de karşılaşılmakta ve "çocuksuzluk" olarak adlandırılmaktadır. Kahramanın babasının; bir bey olmasına, çok fazla malı mülkü bulunmasına, bir veya daha çok eşe sahip olmasına rağmen bir çocuğu yoktur. Destanlar, kahramanın doğması için kahramanın annesinin veya babasının, elmalı yerlerde yuvarlanması, su pınarlarında gecelemesi gerektiği gibi mitolojik unsurlar barındırmaktadır ki bu durum işin inanç boyutu ile bağlantılıdır. Bununla birlikte destanlarda; borçluların borcundan kurtarılması, açların doyurulması, çıplakların giydirilmesi gibi unsurlarda bulunmaktadır. Aksakallı, derviş, Hz. Hızır gibi olağanüstü bir gücün yardıma gelmesi, asıl kahramanın babasının göstermiş olduğu kahramanlıktan sonra dünyaya gelmesi, destan kahramanının diğer insanlardan farklı olduğunu vurgulamak içindir. Birçok destanda kahraman, dünyaya gelmesi çok istenen bir çocuktur. Destan metninin çocuğun doğum haberinin mucizevi bir şekilde verilmesi gibi temalarla zenginleştirilmesi de kahramanın önemini vurgulamak için destancının kullandığı bir yoldur (Yıldız, 2009: 87). Gerek destancının gerekse masal anlatıcısının kullandığı bu yol, edilen dualar ve çeşitli ritüeller kahramanın doğumunun olağanüstü şartlarda gerçekleşmesinde etkili olur.

Masallarda okunulan ya da yapılan duanın olumlu etkisi yanında bazen de edilen duanın eksik olması sebebiyle doğan çocukların farklı bir dış görünüşe sahip olması durumuyla da karşılaşılır. *Kazan Kafalı* (*Kazma Dişli*) masalında hiç çocukları olmayan aile dua eder, duayı eksik yaptıkları için "Kazan kafalı, kazma dişli" bir çocuğa sahip olurlar. (Şimşek, 1990) *Keloğlan ile Peri Padişahının Kızı* masalında kız çocuğu olmayan padişah "Cenab-ı Allah bana kız versin de nasıl verirse versin." Diye dua eder. Dua neticesinde bir kızı olur, ama kız dev olarak doğmuştur (Kumartaşlıoğlu, 2006: 392). *Keçi Kız* masalında çocuksuz kadın "Ey Allah'ım, bir evladım olsun da isterse dört ayaklı olsun." şeklinde dua eder. Allah da onlara başı insan gibi olan bir keçi verir (Tezel, 1971). *Yılan Şehzade* masalında padişah "Çocuğum olsun da ne olursa olsun." diye dua eder ve karısı kara bir yılan doğurur (Demirbaş, 2006).

Masallarda kahramana olağanüstü özellikler doğum anında periler veya doğum sonrasında yardımcı ihtiyarlar tarafından da verilebilmektedir. Periler veya yardımcı ihtiyarlar, iyi huylu fakir kadının doğurduğu kıza, onları zengin ve mutlu edecek birtakım olağanüstü özellikler verirler. *Muradına Ermeyen Dilber* masalında; evinde suyu olmayan, kocası hamallık yapan fakir bir kadın hamamda bir kız çocuğu doğurur. Hamama gelen dört peri doğan kıza olağanüstü özellikler verirler. Kızın gülünce yüzünde güller açar, yıkanınca suyu altın kesilir, ağlayınca gözlerinden inci mercan saçılır, parmağından yüzüğü çıkarılınca da bayılır. Aynı masalın bir başka varyantında da: "Tuttuğun altın olsun ve gülünce güller açılın, gezdiğin yerler çayır çimen olsun" şeklindeki dilekler gerçekleşir (Seyidoğlu, 2006: 165, 170.)

Muradına Ermeyen Dilber masalının varyantlarına Anadolu'nun birçok bölgesinde *Gül Senem* (Şimşek, 1990), *Muradına Nail Olmayan Dilber* (Aslan, 1994; Sakaoğlu, 2002), *Gülperi* (Bozlak, 2007), *Muradına Nail Olmayan Kız* gibi değişik isimlere rastlanılmaktadır. İsim değişikliğinin yanı sıra masalların olay örgüsünde de bir takım değişiklikler bulunmaktadır. Bazı varyantlarda olağanüstü özelliklerin doğum sırasında hamamın etrafında dolanan üç veya dört tane peri ya da bir derviş tarafından verildiği söylenmektedir. *Muradına Nail Olmayan Kız* masalında da yine yoksul köylü kadının doğurduğu kızın başına üç tane Arap gelerek, yürüdükçe ayağının altında çimenler bitmesini, başına dökülen suların hep altın olmasını, gülünce yanaklarında gül açmasını, ağlayınca gözlerinden inci dökülmesini söylerler (Kumartaşlıoğlu, 2006: 276). Bu masalların bazılarında olağanüstü özellikler doğum sırasında periler ya da dervişler tarafından verilmekte iken, bir başka masal örneğinde de bu özellikler Araplar tarafından verilmiştir. Bu noktada masal anlatıcısının, yakıştırdığı herhangi bir şahsı masalında kullanarak olayları aktardığı görülmektedir.

Muradına Nail Olmayan Dilber masalında da üç derviş bayan kahramana doğum sonrası gülünce yanağında güller açmasını hediye ederler. Bu güllerden bir tanesinin başka bir mekânda masalın erkek kahramanı tarafından koklanması sonucu bayan kahraman hamile kalır (Seyidoğlu, 2006: 181). Gülün koklanması ile hamile kalınması motifi masal mantığına uygundur. Ancak masalarda, mucizevi şekilde doğan her çocuğun masalın ana kahramanı olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır (Bekki, 2011: 121). Bu masal metinlerinin bazılarında bayan kahramanın kötü kalpli teyzesi, yeğeninine olağanüstü özelliklerini görür ve kardeşinin doğum yaptığı yere gelerek burada bir kız çocuk doğurur. Ancak bu çocuğa periler kötü dileklerde bulunurlar: “Birinci peri alınca, ikincisi ağzına, üçüncüsü de eme” deyince çocuğun alından bir hortum çıkar ve ağzına girer (Günay, 1975: 402). Dolayısıyla masalarda periler her zaman iyi dileklerde değil, kötü dileklerde de bulunabilmektedirler.

Kahramanın doğumu ev dışında ilginç bir yerde de olabilmektedir. *İki Yılanla Evlenen Kız* masalında yılan doğuran kadının doğumu, kızgın süt buharının üstünde gerçekleşir (Şimşek, 1990: 613). *Muradına Ermeyen Dilber* masalında da kahraman hamamda doğmuştur.

Çocuk sahibi olabilmek adına yapılan uygulamalar masalarda çeşitlilik göstermektedir. *Cinnet Ali* masalında çocuk sahibi olmak isteyen kadın komşusuna danışır. Komşusu da bir kalbur nohudun üstüne oturmasını söyler. Komşusunun dediklerini yapan kadının kalburdaki nohutlarının hepsi birer çocuk olur (Kumartaşlıoğlu, 2006: 330). *Nohut Çocuk* masalında da buna benzer farklı bir uygulama söz konusudur. Çocuğu olmayan bir kadın yine komşusuna danışarak, ıslattığı nohudu, bir tencerenin içine besmelesiz koyar ve bu nohuttan bir çocuğu olur (Kumartaşlıoğlu, 2006: 429).

Masal kahramanının, insan dışında bir canlı olarak çocuksuz ailelere gönderildiği de görülmektedir. *Naharcı ile Oğlu* masalında, çocukları olmayan üzüntülü aileye kayaların arasından çıkan bir eşek sıpası kendilerine evlat olarak gönderildiğini söyler. Kabak masalında da kabak, çocuksuz aileye evlat olarak gönderildiğini söyler. Bazen de beklenmedik bir anda doğan çocuk masalın içine girer. *Mercimek Çocuk* masalında çocuğu olmayan adamın evine getirdiği bir dalda bulunan mercimekler birer çocuk olur (Şimşek, 1990), *Limon Kız* masalında, şehzadenin kestiği limondan çok güzel bir kız çıkar (Tezel, 1971).

Masallarda kahramanlar bazen de istenmeden gerçekleşen hamilelikler neticesinde doğar. *Kuru Kafı* masalında, üzerinde “Neydim, Ne Oldum, Ne olacağım” yazan kuru kafayı evine getiren kadın, kuru kafayı ocağa atar. Çıkan dumandan kadının kızı hamile kalır ve bir çocuk doğurur. Doğan çocuk üç günlükken konuşmaya başlar (Tunç, 2008). *Kesikbaş* masalında küle parmağını batıran kız, parmağını yalayınca hamile kalır. Çocuk doğar doğmaz dedesinden, kendisini padişahla konuşmaya götürmesini ister (Aslan, 1994). *Gül Senem* masalında, padişahın oğlu yanağında güller açan bir kızı koklayınca kız hamile kalır (Şimşek, 1990).

Masallarda çokça görülen doğum olaylarından biri de kahramanın insan dışında bir başka varlık olarak doğmasıdır. Kahraman genellikle bitki, hayvan veya yarı hayvan yarı insan şeklinde doğar. *Kabak Kız* masalında çobanın kabak gibi bir çocuğu olur (Şimşek, 1990). *Horoz Çocuk* masalında, çocuksuz ailenin horoz şeklinde bir çocukları olur. *Yılan Kılığındaki Delikanlı* masalındaki kadının, ilk çocuğu yılan şeklinde bir oğlandır (Alay, 2005). Bazen de insan olarak dünyaya gelen kahraman sonrasında bir ejderhaya dönüşür. *Dev Kız* masalındaki kız çocuğu doğduğu andan itibaren böcek, sinek, tavuk, çör-çöp gibi şeyler yiyen kız büyüyünce koca bir ejderha olur (Aslan, 1994).

Kahraman, masallarda her zaman masalın içinde doğmamaktadır. Masalın içerisinde masalın başlangıcından itibaren vardır. Kahramanın doğumunun yaşanmadığı masallarda: “Vakti zamanında İbiş ile Memiş adında iki kardeş varmış” (Tezel, 1971: 151). “Bir vakit bir Keloğlan varmış” (Boratav, 2009: 267). “Zamanın birinde bir Ahmet Bezirgân varmış” (Seyidoğlu, 2006: 344). “Vakti zamanında bir Avcı Hasan varmış, bunun da Avcı Mehmet adında bir oğlu varmış” (Sakaoğlu, 2002: 292). “Evvel bir varmış, bir yokmuş, memleketin birinde bir adam varmış, ismine Gorku-bilmez derlermiş” (Alptekin, 2002: 376) gibi sözlerle başlayarak kahraman tanıtılır.

Türk kültüründe çocuk sahibi olmak kadar çocuğu yetiştirmek ve bir takım eğitimlerle çocuğu hayata hazırlamak da büyük önem taşımaktadır. Çocuğun ergenlik dönemine gelmesiyle birlikte eğitimi için hocaya verilmesi âdeti masallarda kendini göstermektedir. *Melikşah* masalında babası tarafından hocaya gönderilen Melikşah’a hocası, 18- 19 yaşına kadar İncil dâhil bütün kitaplardaki yazarları öğ-

retmiştir (Sakaoğlu, 2002: 397). *Şah İsmail* masalında dervişin verdiği bir elmayla çocuğu olan padişah, çocuğunu yetiştirmek üzere yeraltındaki bir hocaya verir ve bu çocuğu 20 yaşına kadar yeraltındaki hoca eğitir (Kumartaşlıoğlu, 2006: 276). *Hırsız Keloğlan* masalında Keloğlan annesi tarafından hocaya gönderilir. *Hoca* masalında çocuklar Kur'an dersini bir hocadan alır. *Sefa ile Cefa* masalında da, Sefa ile Cefa da gittikleri köyde bir hocadan ders alırlar (Doğan, 2006) Bazen olağanüstü bir doğumla ortaya çıkan bazen de masalın başından beri var olan kahramanın, ergenlik dönemini de içerisine alan bu süreç içerisinde kahramanlık vasıflarını kazanması içinde hocaya gönderilmiş olması da muhtemeldir.

3. Kahramanın Kahraman Olma Süreci

Maceraya atılmadan önce gayet normal bir yaşam sürdüren, çoğunlukla sıradan insanlardan olan masallar kahramanları yolculukları sırasında yaşadıkları olaylar ile olgunlaşırlar. Örneğin, *Gül Peri* (Radloff, 1998: 255) masalında asıl kahraman, bir padişahın üçüncü oğludur. Kardeşlerine göre de herhangi bir üstünlüğü ya da farklılığı yoktur. Aynı şekilde *Kâveci Güzeli* (Radloff, 1998: 258) ve *Kâveci Ömer* (Radloff, 1998: 292) adlı masalarda kahramanlar başlangıçta fakir ve sıradandır, ancak sonrasında olağanüstü nitelikler kazanmaya başlarlar.

Masallarda kahramanın, gerçek bir kahraman olarak kendini gösterebilmesi için attığı ilk adım evden ayrılışı ve yola çıkışıdır. Kendilerini çağıran sese kulak verip, gönüllü ya da gönülsüz evden ayrılan masal kahramanların değişim sürecine katılmanın ilk aşamasını kaydederek (Işık, 2012: 6). J. Campell bu durumu *maceraya çağrı* olarak adlandırır ve “benliğin uyanması” şeklinde tanımlar; Propp ise bu durumu *kahramanın evden ayrılması* yani “yola çıkma” olarak değerlendirir (Campell, 2000: 63-65; Propp, 1987: 64). Masalların çoğunda kahramanın yolculuğu veya gurbete çıkması söz konusudur. “Bir çeşit kahramanın hayat macerasının sembolik dildeki özeti olan bu yolculukta birey; gücünü aklını ve becerisini ispatlamak veya bir şeyi araştırmak, bir görevi yerine getirmek, para kazanmak amacıyla gurbete gider ve istediği sonuca ulaştıktan sonra tekrar memleketine döner” (Şimşek, 2014: 494). Bu ilk aşamada kahramanın yola çıkışı için birçok neden vardır. Masal kahramanının gördüğü rüyada bunlardan birisi olup, kahramanın yaşayacağı bütün olaylar için bir çıkış noktasıdır. Kahraman, rüyasında gördüğü güzele âşık olur ve bu güzel kızı bulmak için yola çıkar. Örneğin *Altın Toplu Sultan* masalında: “Bir gün küçük şehzade rüyasında ayın on dördü gibi güzel bir kız görmüş, bu kıza can u gönülden vurulmuş. Rüyasında o kızın bir de resmini vermişler. Şehzade uyanınca ‘Ne yapsam da bu güzeli ele geçirsem?’ diye düşünmeye başlamış. Nihayet kararını vermiş: Bir ata atlayarak yola revan olmuş” (Boratav, 2007: 216) tur.

Muradına Ermeyen Kız adlı başka bir masalda da asıl kahraman olan kız değil de ona âşık olan Yemen padişahının oğlu tarafından görülen rüyada; kız, uzun bir

yolculuğa çıkmakta ve onu engelleyen birçok olayla karşılaşmaktadır (Radloff, 1998: 186).

Hüsnü Yusuf Şehzade masalında da padişahın kızı penceresine konan bir kuşa âşık olarak yola çıkma isteği duyar. Bu kuşu bir türlü aklından çıkaramayarak hastalanır: “Aradan günler geçmiş. Yavrucak artık yemez içmez olmuş. Her tarafa haberler yayılmış. Sultan Hanım hasta diye, ama kimse derdine çare bulamamış. Artık dünyada doktor, hekim kalmamış. En sonunda biri gelmiş. Sultan ona: “Ben aşk hastasıyım. Babama: Kızınız yalnız başına seyahate çıkmalı, başka türlü iyileşemez, deyin, demiş” (Boratav, 2007: 171).

Rüya, masalarda her zaman aşk için yola düşmekle ilgili değildir. *Yatalak Mehmet* masalında rüyasında gördüğü dervişin nasihatini dinleyen padişahın küçük kızı babasına: “Babacığım seni tuz kadar severim, der. Bu sözlerinin değerini anlamayan padişah, cellâdı çağırarak, kızının kafasını kesip, kanlı gömleğini getirmesini söyler. Kıza kıyamayan cellât, kızı serbest bırakır, gömleğini de kuşun kanına bulayarak padişaha götürür. Çaresiz kız da ağlaya ağlaya yollara düşer” (Boratav, 2007: 137).

Kahramanın yola düşmesiyle birlikte kahraman olabilmek için gösterdiği uğraşlar ikinci aşamadır. “Masal kahramanının girdiği yolda birçok engel ile karşılaşması kaçınılmaz bir olgudur. Büyülü nesneyi elde etmeden önce kahraman, muhtelif aksiyonlara maruz kalmalı ve böylece bu aksiyonlar karşısında, bir büyülü vasita elde etmenin gereğini duymalıdır” (Propp, 1987: 65).

Masal kahramanlarının birlikte başladıkları sınavlardaki başarıları birbirinden farklıdır. Çünkü asıl kahraman, her türlü mücadeleye göğüs gerip, gözünü budaktan saklamayan kişidir (Işık, 2012: 4). *Ayı Kulağı* adlı masalda üç arkadaş yola çıkmıştır. Ancak yanacağını ve donacağını bildiği hâlde kuyuya inen Ayı Kulağı asıl kahraman olmuştur (Günay, 1975: 332). Masalarda gerçekleşecek olayların içerisinde öncelikle büyük oğulun, sonrasında küçük oğulun yer alması Türk kültüründeki âdetlerin sözlü kültüre yansımalarıdır. *Oduncu ile Oğlu* masalında hastalanan oduncu, ormandan odun getirmesi için ilk önce büyük oğlunu görevlendirirse de büyük oğlan devi görünce korkup kaçar. Ortanca oğlan da abisi gibi devi görüp kaçınca, küçük oğlan devi yener (Kumartaşlıoğlu, 2006: 218). *Padişahın Oğlu* masalında da elma dalını yiyen devi öldürmek için padişah ilk önce büyük oğlunu, sonra ortancayı, sonra da en küçük oğlunu gönderir. Ancak devi öldürmeyi küçük oğlan başarır (Kumartaşlıoğlu, 2006: 267). *Bostancı* masalında babalarının hastalığını iyileştirecek olan narı yiyen devi öldürmek için ilk önce evin büyük oğlu sonrasında ortanca ve en son küçük oğlu gider. Devi öldüren yine küçük oğuldur ve babalarının mezarını beklerken de bu sırayı takip edilir (Kumartaşlıoğlu, 2006: 336). *Zümrüdü Anka Kuşu* (Şimşek, 1990: 550) ve *Padişahın Üç Oğlu* (Alay, 2005:175) masalında, kimsenin yakalayamadığı devi padişahın küçük oğlu yaralar. *Korkak Ahmet* masalında da çocuk kazara

devi öldürerek kahraman olur (Şimşek, 1990). Bu ve benzeri birçok masalda, her ne kadar başta büyük oğul ön plânda tutulsa da asıl kahramanın küçük oğul olduğu görülmekte, büyük ve ortanca oğulun başarısızlıkları küçük oğulun kahraman olmasına imkân tanımaktadır. Aynı zamanda masalarda kahramanın üstün vasıflarını belirtmek için de devi öldürmek, devlerle savaşmak gibi olağanüstü bir neden oluşturulmaktadır.

Halk hikâyelerinde olduğu gibi masalarda da bazen masal kahramanı sevgiliye kavuşma yolunda verdiği mücadele ile kendini göstermektedir. *Sel Ehmed ile Hate* masalında, Sel Ehmed sevgilisi uğruna ağanın bütün adamlarını öldürür (Alay, 2005:212). *İyiliğin Bedeli* adlı masalda da kahramandan, padişahın kızı ile evlenebilmesi için; birbirine karışmış tohumları tek tek ayırması, bir heybe altın getirmesi, gün doğana kadar zümrüdüanka kuşunun karnını doyurması istenir (Şimşek, 1990: 535).

Masal dünyası içerisinde çoğu kez kahramandan yapılması zor, gücünü aşabilecek nitelikte isteklerde bulunmaktadır. *Sihirli Yüzük* masalında kahramandan içi mermerle kaplı bir saray ve iki saray arasında merdiven olması istenir (Şimşek, 1990: 522). *Hırzva Güzeli* adlı masalda güzel kız kahramandan; kırk kazan yemeği sadece bir kişinin yemesi, belirli bir yerdeki gülü çok hızlı getirmesi, ateşin içinde sabaha kadar yatması gibi yapılması zor şeyler ister (Şimşek, 1990: 727). *Kuşlar Padişahının Kızı* masalında da padişahın kızı kendisi ile evlenmek isteyen kişiden kırk kulun dünyaya getirmiş kısırağın sütü ile banyo yapmasını ister (Şimşek, 1990: 560). *Konuşan Bebek* masalında babası oğlundan; bir halı, bütün ahali yese de bitmeyecek bir salkım üzüm, sakalı iki karış, boyu bir karış konuşan bir bebek getirmesini ister (Bakırcı, 2006: 209).

Bazen de kahraman masaldaki kötü karakteri yenerek kendini gösterir. *Horoz Çocuk* masalında, Horoz çocuk, zorba Mire'yi tek başına yenmeyi başarır. (Alay, 2005: 237) *Gangan Kuşu* masalında kahraman, padişahın kızını yiyecek olan devi ve Gangan kuşunun yavrularına sarılan yılanı öldürür. (Bakırcı, 2006: 202)

Kahraman ilerlediği yolda zor durumda bırakılarak, felaketlerle karşı karşıya getirilmiş ve bu olaylardan insanların ders almaları sağlanmak istenmiştir. C.G. Jung, *Dört Arketip* (2003) adlı kitabında, kahramanın macerasını tamamlamak üzere çıktığı yolda ona yardımcı olan bir adamın ya da bir hayvanın olduğundan bahsetmektedir. Anadolu sahası masallarında, kahramanı zor durumlardan kurtarma vazifesi de kahramanın karşısına çıkan aksakallı kocalara, dervişlere, pirlere, ihtiyarlara verilmiştir. *Gül ile Sinan* masalında, padişahın küçük oğlunun aradığı sorunun cevabı kuşlar padişahının sarayında saklıdır ve bu sarayın yolunu ihtiyar bir adam gösterir (Şimşek, 1990: 697). *Altın Bülbül* masalında, Kafdağı'nın ardındaki altın bülbülü arayan padişahın küçük oğlunun sırtını yolda rastladığı Hz. Hızır üç kere sıvazlar

(Tezel, 1971: 166). *Altın Bülbül* masalının bir başka varyantında da çeşme başında aksakallı pire, rastlayan kahraman Kafdağı'yla Kuf dağının altındaki bülbülün yerini sorar (Göde, 1997: 270). *Güneşle Ayın Haracı* masalında da Hz. Hızır ölümüne gönderilen kahramanın karşısına çıkıp, kahramana yol göstererek padişaha da ders verir (Sakaoğlu, 2002: 334). Bu nedenle kahramanın kahramanlık vasfını yerine getirebilmesinde rol oynayan yardımcı ihtiyarların da dervişlerin de masalarda büyük bir rolü vardır. Bu durum sözlü kültürün masala yansımaları olup sadece masalarda değil destanlarda, halk hikâyelerinde ve efsanelerde söz konusudur. Büyüğe saygı gösterip, fikrini almak, onların deneyimlerinden yararlanmak Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir.

Masalarda kahramanlar hep insanüstü bir gücün timsali olarak gösterilmiştir. *Avcı Yusuf'un Oğlu İzzet* masalında kahraman ırmağın suyunun hepsini içer ve bir avucuna bir dağı, öteki avucuna bir dağı alarak iki dağı tartar (Bakırcı, 2006: 263). *Hırızva Güzeli* masalındaki kahramanlara olağanüstü özelliklerinden dolayı; denizin bütün suyunu içip, kırk kazan yemek yediği hâlde doyduğunu anlamadığı için *Deniz Sömüren*, istediği yere bir uçaktan daha hızlı gidebildiği için *Pırpır Uçan*, kulağını yere dayayınca istediği her kişinin konuşmasını dinleyebildiği için *Yer Dinleyen* isimleri verilmiştir (Şimşek, 1990: 727).

Lord Raglan, kahramanın anne rahmine düşüş şartlarının olağan dışı olduğundan, bazen uzak bir ülkede evlât edinen bir aile tarafından büyütüldüğünden, kral, dev, ejderha veya vahşi bir hayvana karşı kazandığı bir zaferden sonra, prensesle evlenmesinden ve kral olduğundan bahsetmektedir (Raglan, 1998: 126-132). En umulmadık şeylerin kahramanın başına doğum sırasında gelmesi, kahramanın yetişkin olur olmaz hükümdarlık yapacağı ülkeye doğru yolculuğa çıktığında karşılaştığı zor durumlar Anadolu sahasındaki masalarda da görülmekte, ancak kahraman sadece masalın sonunda krallıkla ödüllendirilmemekte, bununla birlikte iyilerin mükâfatlandırıldığı, kötülerin cezalandırıldığı bir son kendini göstermektedir. Yani kahraman zor mücadeleleri aştıktan sonra tam benliğine kavuşarak yeniden doğmakta, bir birey olarak yaşamına devam etmekte, erginlenme sürecini tamamlamaktadır.

4. Sonuç

Halkın ortak düşüncesinden doğmuş, nesiller arası devamlılığı sağlayan masalarda kahramanın doğumu bazen masalın içinde olmakta bazen de kahraman, masalın içinde başlangıçtan itibaren var olmaktadır. Kahramanın doğum anında veya sonrasında kazandığı olağanüstü özellikler, yardımcı ihtiyarlar ya da periler tarafından verilmektedir. Çocuk sahibi olabilmeleri için kahramanın anne veya babasına derviş, Hızır ya da aksakallı ihtiyarlar tarafından verilen elma, hamamda yani su kaynağının olduğu bir yerde yapılan doğuma perilerin yardımcı olması gibi mitolojik unsurlar gelenekte masal kahramanının diğer insanlardan yani bireylerden farklı

olduğunu vurgulamak üzere kurgulanmaktadır. Türk masal geleneğinde kahramanın doğumunun mucizevi bir şekilde gerçekleşmesi, masal kahramanının yaptığı işlerin normal insanların yaptığı işlerden farklı olduğunun bir göstergesi olup, kahraman çoğu kez olağanüstü özellikleri sayesinde kahramanlık yolunda ilerlemekte, zor durumlardan yardımcı ihtiyarlar, Hızır vb. yardımıyla kurtulmaktadır. Türk masallarında olağanüstü güçleri olan kahramanlar ve onlara bu gücü veren unsurların dışında, düşman yaratıklar ile kötü kalpli kişiler de bulunmaktadır. Bu düşmanlar kahramanın önüne engel olarak çıkmakta, bir süre kahramanın ve yakınlarının sıkıntıya düşmesine sebep olmakta iselerse de bunlar kahramanın erginleşme sürecinde aşması gereken birer engeldir. Kahraman bu engelleri aştıktan sonra kendisini gerçekleştirecek ve mutlu sona ulaşacaktır.

Çocuk sahibi olmak adına yapılan pratikler ve uygulamalar masalarda da diğer anlatı türlerinde de benzer niteliktedir. Normal insanlara göre farklı bir şekilde dünyaya gelen kahramanlar mensup oldukları toplumu yerine göre uyarmakta, onları kötülüklerden korumakta, baskı altındaysa bağımsızlığın kazanılacağından haberdar etme görevini üstlenmektedirler. Anadolu sahası masallarındaki kahramanların incelendiği bu çalışmada örnek verilen masalların çoğunun birbirine benzer nitelikte olması, bu masalların birbirlerinin birer varyantı olduğu sonucuna götürmektedir. İncelenen masalarda kahramanın doğumu; Hz. Hızır'ın ya da dervişin verdiği elma, dua, ilaç büyü ve bunların dışındaki olağanüstülüklerle gerçekleşmektedir. Olağanüstü şekilde doğan kahraman gördüğü bir rüya ile kendini gerçekleştirmek üzere yola çıkmakta, devlerle, cinlerle, kötülerle savaşarak yani türlü mücadelelerde bulunarak macerasını tamamlamaktadır. Hayatımıza anlam katan, ruh veren bu masallar Türk toplumunun değer yargılarına, estetik kabullerine de büyük çapta malzeme taşımaktadır.

Kaynakça

- ALAY, O. (2005). *Bingöl Masalları (İnceleme-Metin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.
- ALPTEKİN, A. B. (2002). *Taşeli masalları*. Ankara: Akçay Yayınları.
- ASLAN, N. (1994). *Yozgat Masallarında Motif ve Tip Araştırması (İnceleme- Metinler)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.
- BAKIRCI, N. (2006). *Niğde masalları*. Niğde: Niğde Yüksek Öğretim Vakfı Yayınları.
- BEKKİ, S. (2011). Bazı halk anlatıları ve dinî metinlere göre kahramanın mucizevi (babasız) doğumu. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 58: 111-130.
- BORATAV, P. N. (2007). *Zaman zaman içinde*. Ankara: İmge Kitabevi.
- BORATAV, P. N. (2009). *Az gittik uz gittik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- BOZLAK, Ü. G. (2007). *Erdemli Masalları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- CAMPBELL, J. (2000). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. çev. Sabri Gürses. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- CEMİLOĞLU, M. (1995). *Halk Hikâyelerinde Doğum Motifi*. Bursa.
- DAĞI, S. (2008). *Safranbolu Masalları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- DEMİRBAŞ, S. (2006). *Sütçüler Masalları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- DOĞAN, A. (2006). *Adıyaman Masalları Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- DÖĞÜŞ, S. (2015). Anadolu'da Hızır İlyas kültü ve hidrellez geleneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 74: 77-100.
- GÖDE, H. A. (1997). *Yalvaç Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- GÜNAY, U. (1975). *Elazığ Masalları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- GÜNAY, U. (1983). Türk masallarında geleneksel ve efsanevi yaratıklar. *HÜEFD*. C 9: 24.
- GÜNAY, U. (1998). Masal. *Türk Dünyası El Kitabı 3. Cilt*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 158. A. 31/1: 425-438.
- IŞIK, N. (2012). Türk masal kahramanlarının “yolculuk” tan olgunluğa değişim süreci. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 200: 1-18.
- İNAN, A. (2000). *Tarihte ve bugün şamanizm*. Ankara: TDK Basımevi.
- JUNG, C. G. (2003). *Dört arketip*. çev. Ender Gürol. İstanbul: Metis Yayınları.
- KUMARTAŞLIOĞLU, S. (2006). *Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- OCAK, A. Y. (2006). *İslam-Türk inançlarında hızır yahut Hızır- İlyas kültü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- ÖZÜNEL, E. Ö. (2006). *Masal mekânında kadın olmak*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- PROPP, V. J. (1987). *Masalların yapısı ve incelenmesi*. çev. Doç. Dr. Hüseyin Gümüş. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- RADLOFF, W. ve Kúnos, I. (1998). *Proben: der volks litteratur der Türkischen stämme VIII* (Haz. Saim Sakaoğlu ve Metin Ergun). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- RAGLAN, L. (1998). Geleneksel kahraman. çev. Metin Ekici. *Milli Folklor*, 5(37): 126- 128.
- SAKAOĞLU, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt masalları*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- SEYİDOĞLU, B. (2006). *Erzurum masalları*. Ankara: Dergâh Yayınları.
- ŞİMŞEK, E. (1990). *Yukarı Çukurova masallarında motif ve tip araştırması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- ŞİMŞEK, E. (2008). Ölümsüzlük ilacı elma. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(5) Fall: 193-204.
- ŞİMŞEK, E. (2014). Göç yollarında büyüyen masal kahramanının erginleşen dünyası. *Ali Çelik Armağanı*. Edt. Cengiz Gökşen. Ankara: Akçağ Yayınevi.

TEZEL, N. (1971). *Türk masalları 1-II*. İstanbul: MEB.

TUNÇ, T. (2008). *Manisa masalları üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

YILDIZ, N. (2009). Türk destanlarında çocuksuzluk, *Milli Folklor*, 21 (82): 76-88.